

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 25

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 25

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2023

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos skaitiniai iš Jono Bretkūno *Postilės* ir jo *Naujojo Testamento*
Lozorius Zengštoko *Evangelijose bei Epistolose* (1612) ○ 9

Anna Helene Feulner, Frank Goymann, Wolfgang Hock, Otso Vanhala

Register im älteren Baltischen:

Die Postillen des Altlitauischen und Altlettischen ○ 41

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen I. Das *Ave Maria* ○ 89

Mindaugas Šinkūnas

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas dėl tvorų
ir jo vertėjas Christophoras Heinrichas Wegneris ○ 115

Inga Strungytė-Liugienė

XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygos
su giesmių melodijomis skaitmenimis ○ 159

Roma Bončkutė

Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos –
Simono Daukanto šaltiniai ○ 181

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846 m. spaudinio *Gyvatų didžiųjų karvaidų* ortografija.
Palimpsestinės raidės ○ 195

Jurgita Venckienė

Aušros (1883–1886) kalbos pokyčiai ir redaktorių kalbinės nuostatos ○ 271

Reda Griškaitė

Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus
keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.) ○ 297

Recenzijos (Reviews)

Inga Strungytė-Liugienė

Recenzuojama: Ona Aleknavičienė ir Grasilda Blažienė (par.)

Povilo Frydricho Ruigio gramatika Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik, 1747;

Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė, *Povilas Frydrichas Ruigys*, 2020 ○ 373

Axel Holvoet

Recenzuojama: Jurgita Venckienė (par.)

Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*.

Bibliotheca Archivi Lithuanici 12, 2022 ○ 381

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Vilma Bukaitė (sud., koment. ir rodykl. par.)

Jurgis Šaulys. Mano dienynas, 2022 ○ 385

Inga Strungytė-Liugienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygos su giesmių melodijomis skaitmenimis¹

XIX a. Prūsijos Karalystėje išleista knygų, kuriose protestantiškų giesmių melodijos užrašytos skaitmenine notacija (vok. *Melodien in Ziffern, Ziffernotation*) nenaudojant klasikinės linijų sistemos ir raktų. Nauja muzikinė koncepcija sietina su XIX a. pradžioje vykusia švietimo sistemos pertvarka, kai buvo atkreiptas dėmesys į jaunimo iš žemesnio socialinio sluoksnio visapusišką ugdymą. Tačiau teoriniai svarstymai apie galimybę muzikos kūrinius užrašyti skaitmenų sistema gimė gerokai anksčiau, filosofo ir kompozitoriaus Jeano-Jacques'o Rousseau (1712–1778) darbe *Projet concernant de nouveaux signes pour la musique*, kurį jis pristatė 1742 m. Paryžiaus mokslų akademijos bendruomenei. Daugiau nei po 50 metų prie Rousseau idėjos grįžo Bavarijos mokytojas Michaelis Traugottas Pfeifferis (1746–1827) ir šveicarų leidėjas bei kompozitorius Hansas Georgas Nägeli's (1773–1836), išleidę knygą *Gesangbildungslehre nach Pestalozzischen Grundsätzen* (1810)². Pfeifferio ir Nägeli'o muzikos mokymo metodas buvo pagrįstas pažangiomis to meto švietimo vizionieriaus Johanno Heinricho Pestalozzi'o (1746–1827) nuostatomis. Pestalozzi's pirmą kartą į liaudies mokyklų programas siūlė įtraukti muzikinį ugdymą. Pfeifferio ir Nägeli'o knyga buvo paklausi, ją naudojo daugelis Prūsijos Karalystės mokyklų³. Muzikinio ugdymo metodas išpopuliarėjo ir buvo perimtas Prūsijos Lietuvos mokytojų. Klaipėdos krašto istorikas Johannas Sembritzki's (1856–1919) knygoje *Memel im neunzehnten Jahrhundert* (1902) užsiminė apie leidinį, kuriame melodijos žymėtos ne tradiciniu būdu, o skaitmenų sistema. Jo

1 Straipsnio rankraštį skaitė muzikologas, muzikos pedagogas dr. Eirimas Velička ir pateikė vertingų pastabų, už kurias jam nuoširdžiai dėkoju.

2 Muzikos pamokose šalia tradicinių natų skaitmeninės notacijos mokinius mokyti rekomendavo ir daugiau pedagogikos inovatorių: Pestalozzi'o mokinys, Karalienės

mokytojų seminarijos idėjinis vadovas Karlas Augustas Zelleris (1774–1840) veikale *Elemente der Musik* (1810), Bernhardas Christophas Ludwigas Natorpas (1774–1846) knygoje *Anleitung zur Unterweisung im Singen* (1813) (Zerrenner 1827, 456; Beier 2015, 208).

3 Žr. Andrianopoulou 2018, 31.

turimais duomenimis, vienbalsę choralų knygą skaitmenimis *Einstimmiges Choralbuch in Ziffern* parengė Klaipėdos mokytojas Ernstas Langhansas ir išleido 1837 m.⁴

Magdeburgo karališkosios seminarijos direktorius ir mokyklų inspektorius Karlas Christophas Gottliebas Zerrenneris (1780–1851) darbe *Grundsätze der Schul-Erziehung* (1827) melodijų žymėjimą skaitmenimis laikė perspektyviu naujųjų laikų metodu. Apibūdindamas jį, autorius nurodė praktinius privalumus liaudies mokyklose. Anot Zerrennerio, skaitmenis ir jų reikšmes mokiniai gali lengviau įsidėmėti, taip pat lengviau pagal juos giedoti, be to, garsus, išreikštus skaitmenine notacija, esą paprasčiau ir greičiau užrašyti. Dar vienas mokykloms aktualus dalykas – nereikia rašymo priemonės penklinei brėžti (vok. *Rastral*) bei specialaus natų popieriaus. Be kita ko, ir paties popieriaus yra sunaudojama mažiau:

Die Vortheile, welche die Bezeichnung durch Ziffern gewährt, sind: daß die Zeichen und ihre Bedeutung leichter zu erlernen und auch das Singen nach ihnen leichter ist, und daß die Ziffern viel schneller und bequemer zu schreiben sind, auch kein Roftral, kein Notenpapier, und überhaupt weit weniger Papier, nöthig ist, was bei zahlreichen Classen in Volksschulen Alles feine hohe Wichtigkeit hat⁵.

Šio tyrimo tikslas – nustatyti ir pristatyti XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygas su giesmių melodijomis skaitmenimis. Atliekant tyrimą buvo peržiūrėtos *Lietuvos bibliografijoje* (1988) registruotos natų knygos, taip pat ne muzikinio žanro spaudiniai su giesmių melodijomis, aprašyti tame pačiame ir anksčiau pasirodžiusiuose šio veikalto tomuose (1969, 1985). Išimtis – Mikelio Šapalo (1827–1884) giesmynėlis *Naujos nobažnos Giesmes* (1860), kuris nebuvo užregistruotas *Lietuvos bibliografijoje* (1969) ir jos *Papildymuose* (1990)⁶. Straipsnyje taip pat pateikiama kelių melodijų rekonstrukcija ir perrašas šiuolaikine muzikine notacija. Rekonstruojamos tos melodijos, prie kurių knygų sudarytojai pridėjo muzikinius paaiškinimus. Melodijos, kurios knygose neturėjo muzikinių pastabų, šiame darbe nenagrinėjamos, klausimas paliekamas ateičiai.

1. ISTORIOGRAFINĖ APŽVALGA. Apie lietuviškuose Prūsijos Lietuvos leidiniuose publikuotas melodijas, užrašytas skaitmenine notacija, fragmentiškų užuominų galima rasti Lietuvių literatūros draugijos (vok. *Litauische litterarische Gesellschaft*) nario Rudolpho Schwede's straipsnyje „Zur Gefchichte der Litauifchen Gefangbücher“ (1891), paskelbtame šios draugijos leistame tęstiniame mokslo darbų rinkinyje⁷. Autorius publikacijoje pateikė lietuviškų Prūsijos Lietuvos giesmynų istoriografijos apžvalgą ir pirmąją šių leidinių tipologinę klasifikaciją. Apie melodijas skaitmenimis jis užsiminė pristatydamas surinkimininkų ir mokyklų giesmynus. Schwede, apžvelgdamas tiksliau neapibūdintą XIX a. antrosios pusės surinkimininkų

4 Sembritzki 1902, 164.

5 Zerrenner 1823, 457.

6 Šapalo giesmynėlio *Naujos nobažnos Giesmes* egzempliorius buvo rastas Kauno apskri-

ties viešojoje bibliotekoje. Spaudinį surado ir aprašė Ramunė Dambrauskienė (2009, 145–162).

7 Schwede 1891, 396–406.

giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi*⁸ laidą, atkreipė dėmesį į prieš prakalbą išspausdintas dvi giesmes, kurių melodijos užrašytos skaitmenimis, drauge su pridėtais muzikiniais paaiškinimais:

Vor dem Schlußwort find auf 1 Seite zu den Liedern „Eikim ßen“ und „Ak pabufk ben Krikščionysfte“ die Melodieen in 3iffern neßt einer Erklärung der Tonzeichen etc. gegeben⁹.

Schwede tame pačiame straipsnyje aptarė ir mokykloms skirtą giesmyną *64 Giefmes Szuilėms iš Giefmjū=Knygū išskirtos*, parengtą Karlo Wilhelmo Otto Glogau (1805–1875). Čia trumpai užsiminė apie leidinyje publikuotas melodijas skaitmenų sistema ir giesmes, perimtas iš bažnytinio giesmyno: „Die Melodieen find in 3iffern angegeben, die Texte find dem Kirchengefangbuch entnommen“¹⁰.

Istorikas Albertas Juška monografijoje *Mažosios Lietuvos mokykla* (2003), pristatydamas ugdomąją liaudies mokyklų literatūrą, taip pat minėjo Glogau giesmyną mokykloms. Autorius šį leidinį apžvelgė kalbos politikos aspektu, pabrėždamas lietuviškai parengto mokyklinio veikalo svarbą lietuvybei išlaikyti kaizerinės Vokietijos imperijos stiprėjimo metais. Anot Juškos, šis giesmynas, kaip ir katekizmas, iki pat Pirmojo pasaulinio karo pabaigos buvo „paskutiniai leidiniai, bent kiek saugoję gimtąją mokinių kalbą“¹¹. Juška užsiminė, kad rinkinio giesmės išleistos su gaidomis¹².

Analizuodamas Glogau giesmyną mokykloms, apie kitokį melodijų pateikimą užsiminė Prūsijos Lietuvos lietuviškų giesmynų tyrėjas Guido Michelini's monografijoje *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija* (2009). Darbe Michelini's parodė giesmyno repertuaro sąsajas su vokišku šaltiniu. Jo tyrimų duomenimis, antrosios, 1856 m. paskelbtos, Glogau giesmyno laidos pagrindinė dalis „atitinka rinkinio [64] *Kirchenlieder für die Schule* 1860 m. leidimą tiek turinio, tiek melodijų pateikimo būdu“¹³. Galima numanyti, kad vokiškas giesmynas galėjo turėti analogišką melodijų žymėjimą. Vis dėlto tyrėjas nepatikslino melodijų užrašymo būdo, jam labiau rūpėjo šaltinių ir repertuaro (giesmių atrankos) klausimai.

Į skaitmenimis užrašytas protestantiškų giesmių melodijas dėmesį esu atkreipusi straipsnyje „Mikelis Šapalas (1827–1884) – surinkimininkų himnodijos kūrėjas“ (2022), kuriame tyriau Šapalo rinkinio *Naujos nobažnos Giesmes* (1860) repertuarą ir giesmių atrankos motyvus¹⁴.

XIX ir XX a. protestantų giesmių melodijas tyrė muzikologai Juozas Žilevičius, Vilija Balčytytė ir Zita Kelmickaitė, Daiva Kšanienė, to meto giesmių muzikinėms tendencijoms iliustruoti pasitelkdavę etnografinę medžiagą bei Tilžės superintendente Karlo Theodoro Waldemaro Hoffheinzso sudarytą ir Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje rūpesčiu išleistą giesmių rinkinį *Giefmiu Balsai* (1894)¹⁵.

8 Schwede giesmyną straipsnyje vadina „Pfalmlū Knygomis“, vok. „Pfalmbuch“ (žr. Schwede 1891, 404).

9 Schwede 1891, 405.

10 Schwede 1891, 406.

11 Juška 2003, 209.

12 Juška 2003, 209.

13 Michelini 2009, 209.

14 Strungytė-Liugienė 2022, 8–25.

15 Plg. Žilevičius 1958, 269–273; Balčytytė, Kelmickaitė 1995, 174–176; Kšanienė 2003, 24, 142–144.

2. LEIDINIAI MOKYKLOMS. Kaip minėta, Tilžės superintendantas Karlas Wilhelmas Otto Glogau 1855 m. išleido mokykloms skirtą giesmyną *64 Giesmės šuilėms iš giesmių knygų išskirtos*¹⁶. Sudarytojas giesmyno turinį buvo suderinęs su Karališkąja konsistorija ir Gumbinės apygardos valdžia. Giesmynas kaip vadovėlis naudotas kelis dešimtmečius lietuviškose Prūsijos Lietuvos mokyklose. Glogau rašytoje prakalboje antrajam leidimui „Bemerkung zur 2ten Auflage“ teigia, kad veikalas buvo greitai išparduotas ir po šešių mėnesių perleistas. Antrąją, 1856 m., laidą suskubta pagerinti naujais kūriniais ir papildomomis melodijomis.

Michelinio tyrimų duomenimis, giesmynas parengtas kelių giesmynų pagrindu, be to, turi sąsają su Frydricho Kuršaičio (1806–1884) sudarytais mokyklų ir karo giesmynais – *Suglaudimas Giesmų ant Wartojimo ėvangeliškofa Prufū Szuilėfa bey Szuil= Mokitojų Szuilėfa* (1853) ir *Giesmų bey Maldū=Knygos Karališkojo Prufū Waiško* (1854)¹⁷. Rinkinyje pateikiama giesmių iš Gumbinės kunigo Karolio Gotardo Keberio (1756–1835) bažnytinio giesmyno *Trečia dalis giesmių knygų* ir surinkimininkų giesmyno *Viskios naujos giesmės arba evangeliški psalmi kažkurios laidos*¹⁸.

Mokykloms skirtas Glogau giesmių rinkinys buvo paklausus. Iki 1901 m. sulaukė net 12 laidų (1855, 1856, 1858, 1860, 1862, 1864, ~1867, 1871, 1881, 1889, 1897, 1901)¹⁹. Nuo devintos laidos (1881) keitėsi giesmyno pavadinimas – *80 Giesmes, Szuilėms iš Giesmų Knygų išskirtos*.

Glogau skaitmenine notacija užrašė ne tik giesmių melodijas, bet ir trumpos liturgijos muzikinę dalį. Muzikines pastabas, kaip reikia suprasti ženklų sistemą, sudarytojas išdėstė skyriuje „Trumpa Liturgya fu Giesmemis“. Glogau skaitmeninei notacijos sistemai pritaikė sutartinius ženklus. Garso aukščiui fiksuoti jis vartojo skaitmenis, o garsų ritminei vertei žymėti pasitelkė brūkšnį, kablelį ir kabliataškį. Glogau nurodė, kad kablelis (vok. *Komma*), einantis po skaitmens, pvz., <1,>, reiškia sveikąją natą, o kabliataškis (vok. *Semicolon*) po skaitmens, pvz., <1;>, – sveikąją natą su tašku. Paprasti skaitmenys (vok. *bloße Zahl*), pvz., <3>, <4>, žymi pusines natas, o pabraukti skaitmenys, pvz., <3̄> arba <2̄>, – ketvirtines:

Die Dauer der Töne ist an den Ziffern so bezeichnet: das Komma (1,) hinter der Zahl = die ganze Note; das Semicolon hinter der Zahl (3;) = die ganze Note mit Punkt; die bloße Zahl (3 4 2) = die halbe Note; die Zahl und unten ein Strich (3̄ 2̄) = die Viertelnote²⁰.

Vėliau prie giesmyno pridėtaame priede („Pridejimas II“) sudarytojas paaiškino pauzės ženklus. Ketvirtinę pauzę žymėjo nuliu, o dvi ketvirtines pauzes – dviem nuliais: „0 bedeutet eine Viertelpause; also 00 zwei Viertelpausen“²¹.

16 Pirmoji laida šiandien neprieinama, aprašyta pagal šaltinius (*LB I 113*, Nr. 300).

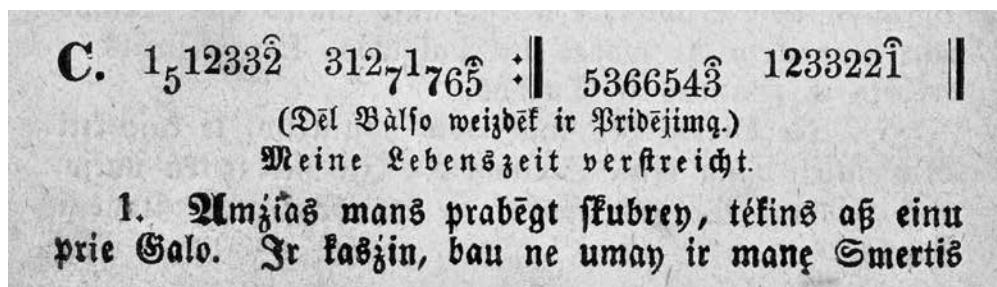
17 Aptariant giesmynus, laikytasi Schwede's ir jau vėliau knygotyriminko Domo Kauno patikslintos klasifikacijos. Spaudiniai suskirstyti į bažnytinius, karo, mokyklų ir surinkimininkų giesmynus (plg. Schwede 1891, 396–406; Kaunas 1996, 388).

18 Plačiau apie Glogau giesmyno repertuarą žr. Michellini 2009, 208–219. Deja, tyrėjas nepatiksino, iš kurios Keberio ir surinkimininkų giesmyno laidos Glogau perspausdino tekstus.

19 *LB I 113–114*, Nr. 300–303; *LBP 26*, Nr. 301; *LB II(2) 127–129*, Nr. 3262–3269.

20 Glogau 1856, 58.

21 Glogau 1871, 81.

1 pav. Glogau 1871, 60: Christiano Fürchtegotto Gellerto giesmės vertimas „Amžias mans prabēgt ūkubrey“ (Nr. 64) su melodija skaitmenimis; VUB: L_R 12028

Toliau 1 lentelėje pateikiama Glogau ženklų sistema ir jų reikšmės klasikine natų užrašymo sistema:

Ženklaai Glogau giesmyne	Paaiškinimas Glogau giesmyne	Reikšmė šiuolaikinėje notacijoje
<1>	die Viertelnote	ketvirtinė nata
<1>	die halbe Note	pusinė nata
<1>	die ganze Note	sveikoji nata
<1>	die ganze Note mit Punkt	sveikoji nata su tašku
<0>	Viertelpaufe	ketvirtinė pauzė
<00>	zwei Viertelpausen	dvi ketvirtinės pauzės

1 lentelė. Glogau parengtame mokyklų giesmyne (1856, 1871) vartojami ženklai, kuriais nurodyta giesmių melodija

Glogau komentavo ne visus grafinius ženklus. Giesmėse jų esama gerokai daugiau. Kai kurie ženklai artimi klasikinei notacijai, pvz., giesmės pabaiga žymėta dvigubu takto brūkšniu. Naudota ir repriza (du taškai šalia dvigubo takto brūkšnio), kuri rodo, kad dalį giesmės reikia pakartoti dar kartą. Retkarčiais pasitelkta vadinamoji *lyga* (ligatūra, lankelis viršuje), žyminti, kad frazę reikia giedoti rišliai, nepertraukiamai, ir *fermatà*, kuri nurodo, kad pažymėtą natą galima tęsti kiek ilgiau nei rodo jos ritminė vertė (žr. 1 ir 2 pav.). Užrašant melodijas, giesmyne laikytasi tam tikros grafinės sistemos – skaitmenų grupės viena nuo kitos atskiriamos tarpais (žr. 1 pav.). Galima manyti, kad tokiu būdu buvo sumanyta giedančiajam parodyti, kada reikia daryti iškvėpimą.

Verta pastebėti, kad šiuo atveju iš skaitmeninės notacijos nevisiškai aišku, kokiōs dermės yra muzikos kūrinys – mažorinės ar minorinės. Tiksliau nusakyti dermę padėjo melodijos sugretinimas su jos variantu vokiškame šaltinyje. Antai Glogau giesmyne Christiano Fürchtegotto Gellerto (1715–1769) giesmę „Amžias mans prabēgt

2 pav. Giesmės „Amžias mans prabėgt ikubrey“ melodija šiuolaikine notacija

ikubrey“²² (žr. 1 pav.) rekomenduojama atlikti pagal „Iesus, meine Zuversicht“ melodiją. Baroko laikotarpio giesmės melodija (sukurta 1686 m. Lüneburge²³) yra mažorinės dermės. Spėjimą parėmė šios melodijos variantas giesmyne *Evangelisches Gefangbuch* ([~1938])²⁴ (žr. 3 pav.).

3. SURINKIMININKŲ GIESMYNAI IR KITI TIKYBINIO POBŪDŽIO VEIKALAI

3.1. Giesmių su melodijomis, užrašytomis skaitmenine notacija, yra neoficialiame, namų pamaldoms, vadinamiesiems *surinkimams* skirtame giesmyne *Wifókios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmai* (1864). Anonimiškai parengtą devintąją surinkimininkų giesmyno laidą sudaro trys dalys ir keli priedai. Į trečią dalį pateko dvi giesmės „Eikim šėn, eikim šėn“²⁵ ir „Ak, pabušk bėn Krikščionyfė!“²⁶. Giesmė „Eikim šėn, eikim šėn“ versta iš vokiškos giesmės „Laßt mich gehn“. Jos autorius – Pomeranijos religinio prabudimo judėjimo vadovas Gustavas Friedrichas Ludwigas Knakas (1806–1878), kompozitorius – Karlas Friedrichas Voigtländeris (1827–1858)²⁷. Knakas buvo populiarus to meto poetas, jo giesmes versti į lietuvių kalbą rinkosi ne vienas Prūsijos Lietuvos vertėjas. Tai liudija mokytojo Šapalo tos pačios giesmės kitas vertimo variantas, įdėtas į giesmynėlį *Naujos nobažnos Giesmes* (1860) (apie jo giesmyną žr. toliau). Tai patvirtina ir prie giesmės teksto surinkimininkų giesmyne paliktas komentaras, kad giesmė religinei bendruomenei yra žinoma, nes kartą jau buvo išversta:

22 Glogau 1871, 60, Nr. 64.

23 *Evangelisches Gefangbuch*, [~1938], Nr. 353 (giesmių rinkinys yra nepaginuotas, cituojant jį čia ir kitur nurodomas tik giesmės numeris).

24 *Evangelisches Gefangbuch*, [~1938], Nr. 353.

25 *Wifókios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 650, Nr. 348.

26 *Wifókios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 667, Nr. 359.

27 *Evangelisches Gefangbuch*, [~1938], Nr. 501.

Welse: Jesus, meine
Zuversicht II. **353** Lüneburg, 1686.

1. { Der du stark die Ster - ne lenkst, daß sie
der du nichts als Sie - be denkst: laß uns
ih - re Bah - nen flie - gen, } Du, der al - le
nicht am Bo - den lie - gen!
Angst be - zwingt und uns Kraft zum Kämp - fen bringt.

3 pav. *Evangelisches Gefangbuch*, [~1938]: giesmės
„Iesus, meine Zuversicht“ (Nr. 353) melodija;
asmeninis autorės egzempliorius

Sąi Giefmėlę jau Mažumą kitaip yrà pėrfatatyta ir kitiems pažyftama; alė šis Pėrfatims
jū²⁸ pagal wókišką Giefmėlę yrà²⁹.

Kitas vertimas „Ak, pabušk bėn Krikščionytė!“ atliktas pagal vokišką giesmę
„Wachet auf, ihr faulen Christen“. Jos autorius – XVIII a. vokiečių poetas, Gotos
superintendentas Ludwigas Andreasas Gotteris (1661–1735), kurio kūriniams buvo
gausiai papildytas pietistinis Johanno Anastasiuso Freylinghauseno (1670–1739) gies-
myno *Geistreiches Gesangbuch*, pasirodžiusio Halėje, repertuaras.

Melodijos aptariamoms giesmėms nurodytos vieno puslapio anoniminiame priede
„Dwiejů Balfů Pažėnklinimai“ (žr. 4 pav.). Priedas buvo pakartotas ir dešimtojoje, 1868
m. Tilžėje pasirodžiusioje, laidoje, tačiau vėliau iš giesmyno pašalintas. Anoniminis
autorius paaiškino, kad pagal tokį „balsų pažėnklinimą“ daug mokytojų gali giedoti
ir kitus to išmokyti³⁰. Toliau vokiečių kalba jis aptarė, ką reiškia skaitmeninėje notaci-
joje vartojami ženklai. Garso aukščiui fiksuoti jis vartojo skaitmenis, garso ritminei
vertei žymėti įsivedė įvairių pozicijų brūkšnelių ir tašką. Autorius nurodė, kad papras-
tas skaitmuo <1> reiškia ketvirtinę natą, greta skaitmens einantis brūkšnys <1-→> žymi
pusinę natą, o du brūkšniai <1--> – pusinę natą su tašku. Brūkšnys aukščiau skaitmens
<1̄> yra aštuntinė nata, o taškas einantis šalia skaitmens <1·> – ketvirtinė nata su tašku.
Grafiskai skiriami skirtingų oktavų garsai. Žemesnės oktavos garsas žymėtas nuleistu
skaitmeniu, o aukštesnės – pakeltu, ketvirtinė pauzė – skaitmeniu <0>:

²⁸ jū corr. jo.

²⁹ *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški
Pfalmai*, 1864, 650, Nr. 348.

³⁰ *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški
Pfalmai*, 1864, 682.

Balfas: Eikim bėn, eikim bėn 1c.

5· 4⁻ 4⁻ 3⁻ 1[·] 6⁻ 6⁻ 5⁻
 3 5 5⁻ 4⁻ 2 4 4⁻ 3⁻ 0 0
 ||: 1[·] 7⁻ 7⁻ 6^{1·} 6⁻ 6⁻ 5⁻
 3⁻ 1[·] 7⁻ 6 5· 4⁻ 4⁻ 3⁻ 0
 3 5 8 5 3⁻ 2⁻ 1⁻ 0 0: ||

Balfas: Ak pabušk bėn Krikščionys! 1c.

6 6 3 2 1 1 7 7 0 3 3=4 5 6 5
 =4 3 3 1 2 3 3 2 1 7 7 0 3
 3=4 5 6 5=4 3 3 6 5 || 4 3
 3 2 3 3 1 6 3 3 6 6=5 6- 6-

4 pav. *Wifokios naujos Giesmes arba Ewangeliški Psalmai*, 1864, 682: giesmių „Eikim bėn, eikim bėn“ (Nr. 348) ir „Ak, pabušk bėn Krikščionys!“ (Nr. 359) melodijos skaitmenimis; LNMMB: LC 269852/1864

Eine einfache Ziffer bedeutet $\frac{1}{4}$ Note, $1-\frac{2}{4}$, $1-\frac{3}{4}$, $1-\frac{1}{8}$, und $1\cdot 2^{-}$ die $1\cdot \frac{3}{8}$ und die $2^{-} \frac{1}{8}$; $\bar{1}$ bedeutet die tiefere und $\hat{1}$ die höhere Octave; 0 bedeu³¹et $\frac{1}{4}$ Pause³².

Nežinomas autorius ne visus ženklus komentavo. Antai giesmės „Eikim bėn, eikim bėn“ melodijos užrašyme esama ligatūros ženklų. Kad tai yra tie patys ženklai, vartojami ir klasikinėje notacijoje, patvirtina kompozitoriaus Voigtländerio melodijos variantas giesmyne *Evangelisches Gesangbuch*³³ (žr. 5 pav.). Toje pačioje surin-

³¹ *bedeutei* corr. *bedeutet*.

³³ *Evangelisches Gesangbuch*, [~1938], Nr. 501.

³² *Wifokios naujos Giesmes arba Ewangeliški Psalmai*, 1868, 682.

501 Karl Voigtländer.
Werder, 1853.

1. Laßt mich gehn, laßt mich gehn, daß ich Je-sum mö-ge
seh'n; mei-ne Seel ist voll Ver-lan-gen, ihn auf
e-wig zu um-fan-gen und vor sei-nem Thron zu steh'n.

5 pav. *Evangelisches Gesangbuch*, [~1938]:
Gustavo Knako giesmė „Laßt mich gehn“ (Nr. 501);
asmeninis autorės egzempliorius

kimininkų giesmyne užrašytoje melodijoje yra ir dvi reprizos. Šių ženklų reikšmę patvirtina tekste esantis ženklas <.:>, žymintis posmo fragmento pakartojimą, plg.:

[1.] Eikim bėn, eikim bėn, Iėžu kad regėtum tén. Tur Dušìa wien to geidàuti, Ii ant Amžìu fàw igauti, Io ftowēt prie Softo tén. .:.	5. Rójau tu, Rójau tu, wàlgiti tawij fkanų. Ak, tén mės Iškakufieji búfim kaip Sapnójantieji. Mūs nuimk, Pon' Iėzau tu! .:. ³⁴
---	---

Kitos giesmės „Ak, pabufk bėn Krikščionysftė!“ melodijos užrašyme vartotas alteracijos ženklas diezas³⁵, garsą aukštinantis pustomiu. Jis grafiškai atskirtas lygybės ženklu (pvz., <=4>). Priede šalia melodijos pateiktas ir žodinis ženklo apibūdinimas: „bedeutet das Erhöhungsführungszeichen“³⁶. Kūrinys pasižymi ir fermatomis. Tačiau klausimų kelia du statmeni brūkšniai <|>. Šis ženklas aiškintas taip: „[bedeutet] das Zurückführungszeichen“³⁷. Labai mažai tikėtina, kad brūkšniai galėtų reikšti reprizą. Tokią mintį paremia ir giesmės tekstas, kuris neturi ženklo <.:>, žyminčio posmo dalies pakartojimą³⁸. Galima spėti, kad kartą giesmėje pavartoti statmeni brūkšniai

34 *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 650, Nr. 348. Giesmės tekstas čia ir kitur pateikiamas su pirmuoju ir paskutiniu posmais.

35 Dabartinėje vokiečių kalboje diezo ženklas yra vadinamas „Erhöhungszeichen“ (žr. *Der Musik-Brockhaus*, 1982, 166).

36 *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 682.

37 *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 682.

38 Plg. *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški Pfalmai*, 1864, 667–668.

6 pav. Giesmės „Eikim bėn, eikim bėn“ melodija šiuolaikine notacija

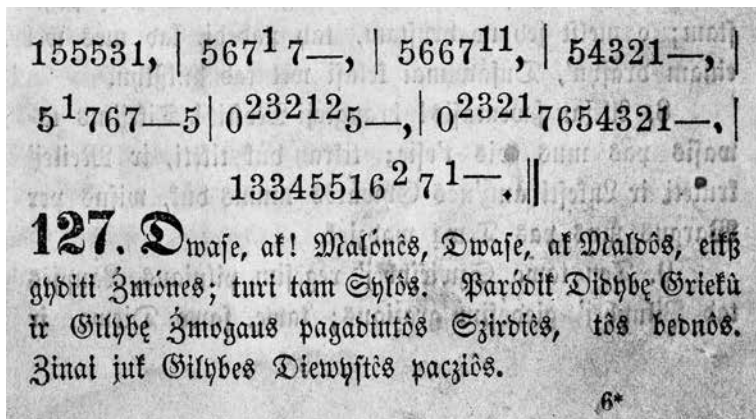
greta skaitmens (< || 4 >) gali reikšti alteracijos ženklą bekarą³⁹. Bekaras rodo, kad yra naikinamas prieš tai ėjęs (fa) diezo ženklas.

Toliau 2 lentelėje pateikiama ženklų sistema surinkimininkų giesmyne (1864) ir jų reikšmės pagal klasikinę natų užrašymo sistemą:

Ženkilai surinkimininkų giesmyne	Natės ir pauzės vertė, išreikšta trupmena	Paaiškinimai surinkimininkų giesmyne	Reikšmė šiuolaikinėje notacijoje
<1>	1/4		ketvirtinė nata
<1->	2/4		pusinė nata
<1- ->	3/4		pusinė nata su tašku
<1̄ >	1/8		aštuntinė nata
<1·>	3/8		ketvirtinė nata su tašku
<7>		die tiefere Octave	žemesnės oktavos nata
<1>		die höhere Octave	aukštesnės oktavos nata
<0>	1/4		ketvirtinė pauzė
<=>		das Erhöhungsführungszeichen	diezas
< >		das Zurückführungszeichen	bekaras (?)

2 lentelė. Surinkimininkų giesmyne *Wifokios naujos Giefmes arba Ewangėlijski Pfalmai* (1864) vartojami ženklai, kuriais nurodoma giesmių melodija

³⁹ Dabartinėje vokiečių kalboje bekaro ženklas yra įvardijamas taip: „Auflösungszeichen“ (žr. *Der Musik-Brockhaus*, 1982, 31).

7 pav. Kelchis 1863, 89: giesmės „Dwafe, ak! Malónės, Dwafe“
(Nr. 127) melodija skaitmenimis;
VUB: L_R 860

3.2. Melodija skaitmenine notacija nurodyta Įsės, vėliau Kretingalės mokyklos precentoriaus Johanno Ferdinando Kelchio (1801–1877) giesmyne *Giefmeles apie Ewangelijos Praplatinimą tarp Žydu ir Pagonu* (1863). Giesmynas pagal Schwede's ir Kauno giesmyių tipologinę klasifikaciją priskiriamas surinkimininkų giesmynams⁴⁰. Kelchio veikalas turi sąsają su lietuvišku periodiniu leidiniu *Nusidavimai apie evangelijos praplatinimą tarp žydu ir pagonių*, kurio redaktoriumi buvo pats precentorius⁴¹. Giesmyno pagrindą sudaro kūriniai, anksčiau skelbti šio leidinio skirtinguose numeriuose.

1863 m. giesmyno laidoje prie 9 posmų giesmės „Dwafe, ak! Malónės, Dwafe“, patekusios į rubriką „Meldimai del Ewangėliôs Malônės Darbū“, giesmyno sudarytojas pridėjo melodiją, užrašytą skaitmenine notacija⁴² (žr. 7 pav.).

Giesmės tekstas ir melodija buvo pakartota vėlesnėse laidose, pasirodžiusiose 1866 m. Priekulėje ir 1879 m. Klaipėdoje. Pastarojoje, išėjusioje jau po precentoriaus mirties, palikta rekomendacija, koku tempu atlikti giesmę: „Greitokay reik giedoti“⁴³. Daugiau komentarų, kaip reikėtų perskaityti ženklų sistemą, nėra.

3.3. Melodija skaitmenimis yra ir kitame Kelchio darbe – apie 1872 m. Kaukėnuose, Johanno Heinricho Lehmanno spaustuvėje, atskiru leidiniu *Koks yr' Žmogaus Mirims be Kristaus, koks jo Mirims per Kristu bey fu Kristumi?*⁴⁴ išėjusioje didelės apimties (84 posmų) giesmėje „Griekininkai cžion gywenę Iežū ne turedami“ (žr. 8 pav.). Šiandien vienintelis prieinamas Lehmanno spaustuvės leidinio egzempliorius yra

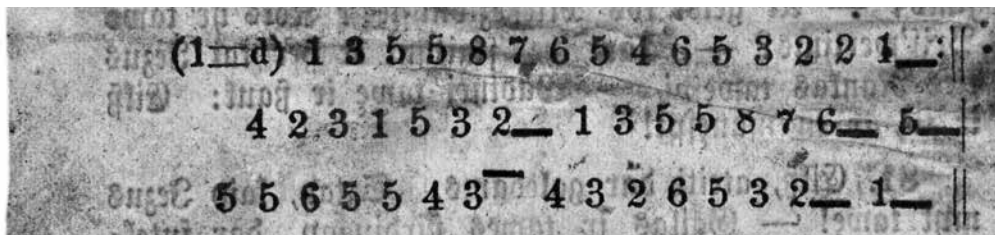
40 Schwede 1891, 405; Kaunas 1990, 388, 394.

41 Biržiška 1990, 124; Kaunas 1990, 394; Michelini 2009, 245–256.

42 Kelchis 1863, 89, Nr. 127.

43 Kelchis 1879, 104, Nr. 128.

44 Lehmanno spaustuvės laida išėjo anoniškai. Vėlesnėje, 1877 m., laidoje jau nurodyta vertėjo pavardė: „Kelch, Präcentor“ (LB II[1] 588, Nr. 1612).

8 pav. Kelchis ~1872, 12: giesmės „Griekininkai cžion gywenę
Iežų ne turedami“ melodija skaitmenine notacija;
LNMMB: C 610836/1872

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvineame fonde (LNMMB: C 610836). *Lietuvos bibliografijos* (1985) duomenimis, Kelchio vertimas iki 1904 m. sulaukė 6 laidų. Be minėtos laidos Kaukėnuose, dar išėjo Klaipėdoje Heinricho Holzo (vėliau Holzo ir Martyno Šerniaus) spaustuvėje ~1875–1876, 1877, 1881, 1885, 1899 m. Kitos laidos – po 1904-ųjų⁴⁵. Kelchio leidinys kaip priedas dažnai buvo šliejamas prie surinkimininkų giesmyno *Visokios naujos giesmes arba evangeliški psalmi* kurios nors laidos, todėl sąlyginai galėtų būti priskiriamas surinkimininkų himnodinių leidinių tipui.

Kūrinio pabaigoje Kelchis pridėjo trumpą dviem kalbomis (lietuvių ir vokiečių) muzikinį paaiškinimą, rekomendacijas, kaip reikėtų šią giesmę atlikti. Melodijos užrašymą skaitmenine notacija motyvavo tuo, jog tokią sistemą buvo perpratus ir galėjo ją naudoti kone kiekvienas mokyklos mokytojas: „Paženklinimą muŕŕ Cž[e]ŕe ir ŕeip jau Kelintafis, ale ypaczey kožnas Szuilės Mokitojis permano“⁴⁶.

Kadangi giesmė gerokai per ilgą, kad vienu sykiu jos fragmentą būtų galima išgiedoti, todėl patogumo dėlei lietuviškame variante, kaip prisipažįsta pats Kelchis, ją suskirstė į aštuonias dalis. Jis pakomentavo, koks naujos melodijos pateikimo motyvas – esą jokia žinoma lietuviškos giesmės melodija prie teksto nepriderinama:

Szis Apširdijims iš wokiškôs Kalbôs lietuwiškay perftatytas. O kadangi jis Giefmės Dawade rašyts, tay kiti tą ir giedoti nores. Ale wifas ŕifai Surašims ant Giedojimo wienu Sykiu per ilgš. Todel jis lietuwiškay [i] aštūnis Perdalyjimus perdalyts yra, kad Giedojantieji ant Sykio po wieną Perdalyjimą giedoti galetu. Bet Balfas ney fu jokiôs jau žinomôs lietuwiškôs Giefmės Balfu ne futar⁴⁷.

Toliau nebe lietuvių, o vokiečių kalba aiškinama, kaip reikėtų skaityti ženklus. Skaitmenimis žymimos ketvirtinės natos (pvz., <2>, <4>), o brūkšnys greta skaitmens žymi dvi ketvirtines arba pusinę natą (pvz., <2_>): „Die einfachen 3iffern find Viertelnoten, die mit einem _ find 3wei viertel oder halbe“⁴⁸. Kelchis dėmesio skyrė ir melodijos tempui nusakyti. Jis nevartojo nusistovėjusių itališkų terminų, tačiau tem-

⁴⁵ LB II(1) 588, Nr. 1610–1615.

⁴⁶ [Kelchis] ~1872, [1].

⁴⁷ [Kelchis] ~1872, 12.

⁴⁸ [Kelchis] ~1872, 12.

9 pav. Giesmės „Griekininkai čion gyvenę Iežu ne turedami“ melodija šiuolaikine notacija

pą nurodė savais žodžiais vokiečių kalba. Giesmę „Griekininkai čion gyvenę Iežu ne turedami“ rekomendavo atlikti ne per lėtai ir ne per vangiai: „Die Singbewegung darf nicht zu langsam, keinesweges schleppend sein“⁴⁹.

Toliau 3 lentelėje pateikiama ženklų sistema Kelchio leidinyje ir jų reikšmės pagal klasikinę natų užrašymo sistemą⁵⁰:

Ženkliai Kelchio leidinyje	Paaškinimai Kelchio leidinyje	Reikšmė šiuolaikinėje notacijoje
<1>	die Viertelnote	ketvirtinė nata
<1_>	zwei viertel oder halbe [Note]	dvi ketvirtinės natos arba pusinė nata
<1=d>		skaitmuo 1 reiškia <i>re</i> natą

3 lentelė. Giesmėje „Griekininkai čion gyvenę Iežu ne turedami“ vartojami ženklai, kuriais nurodoma giesmių melodija

Kelchio žymėjimas turi panašumų su surinkimininkų giesmyne *Wifókios naujos Giefmes arba Ewangėliški Psalmai* (1864) vartojamais ženklais. Antai ketvirtinė nata čia taip pat išreikšta paprastu skaitmeniu. Melodijos pabaiga nurodyta dvigubu takto brūkšniu. Naudota ir repriza. Vis dėlto tekste fragmento pakartojimą žyminčių ženklų vertėjas nepaliko, plg.:

1. Griekininkai čion gyvenę Iežu ne turedami, –
[t]ur drebedami waitoti, jū Dušia kad fkirasi. –
Baugiôs Mukôs, Išgaiczai, didi Sąžinės Krimtimai, –
Iû pelnytoji Alga, jûjû fkaudus Pajutimai.

⁴⁹ [Kelchis] ~1872, 12.

⁵⁰ Vieną kartą notacijoje yra užrašyta <3̄> (žr. 8 pav.). Tikėtina, kad brūkšnys šioje po-

zicijoje galėjo atsirasti dėl spaustuvininko klaidos. 1881 m. laidoje brūkšnys pažymėtas apačioje (<3_>) (žr. [Kelchis] 1881, [1]).

1122345̇ 443421 1, — 1122345̇ 4653421 1̇, — 4.
 55. — 7 55 — 7 55
 2 3 . 1322 — 135 . 3 4 . 243 — 131242345 — 465342171
 55

Hätt' ich Flügel, hätt' ich Flügel!
 Kad turėčiau, kád turėčiau Angeleliu Sparnelius!
 Iiſſmas lėtečiau, Iiſſmas lėtečiau per Raktvas ir Wan-
 denius, Jėzu sawo wis sekiodams. Ak žinoti tai saldū,
 kaip ant Žemės Jis waifpėjodams Szirdis Iiſſmino
 Žedziu.

10 pav. Šapalas 1860, [6]: Maximiliano von Schenkendorfo giesmės „Kad turėčiau, kád turėčiau Angeleliu Sparnelius!“ (Nr. 6) melodija skaitmenine notacija; KAVB: RS IR 6572

84. Ir tawę nor išganyti. Tam jo Žodis ir Szirdis. –
 Apſiimkis tai, Grieſnafis! Prifiwerfti ſkubinkis! –
 Skubinkis iš Sodomo! Išſigelbeti ak dūkis! –
 I Walnybės Mieftą begk. Ie3aus Ronofia kawokis!⁵¹

Notacija rodo, kad giesmė yra vienbalsė. Reikėtų pastebėti, kad pagal šį skaitmeninės notacijos pavyzdį nėra iki galo aiški šios melodijos dermė. Pateikiamas melodijos perrašas klasikine notacija yra hipotetinio pobūdžio mažorinės (D-dur) dermės (žr. 9 pav.). Melodiją bus galima ateityje patikslinti, suradus jos variantą, užrašytą klasikine notacija kuriame nors vokiškame šaltinyje.

3.4. Jau minėtas Lankupių mokyklos mokytojas ir aktyvus Prūsijos Lietuvos spaudos darbuotojas Mikelis Šapalas parengė ir išleido nedidelės apimties giesmynėlį pavadinimu *Naujos nobaznos Giesmes* (1860). Giesmynėlyje paskelbė 18 giesmių ir 9 melodijas skaitmenine notacija. Kaip reikėtų perskaityti ženklus, sudarytojas paaiškinimų nepateikė.

Šapalas į lietuvių kalbą vertė pietistinės pakraipos, Apšvietos ir Romantizmo epochos vokiečių religinių poetų kūrinius⁵². Iš XVIII a. repertuaro jis išsirinko Moravijos bažnyčios (vok. *Herrnhuter Brüdergemeine*) vadovo Nicolauso Ludwigo von Zinzenendorfo (1700–1760) giesmės „Iefu, geh' voran!“ naujesnę versiją, perdarytą kompozito-

⁵¹ [Kelchis] ~1872, [1], 12.

⁵² Plačiau apie Šapalo giesmynėlio repertuarą žr. Strungytė-Liugienė 2022, 8–25.

A moll.

1 = f 1 1 3 | 5 3 5 1 6 | 5 3 5 6 5 | 4 2 2 5 5 | 3. ||

3 3 5 | 4 4 2 4 4 6 | 5 3 3 3 5 | 4 2 2 5 5 | 3. || m

1. Dievs yra Meile, mane atpirko Dievs yra Meile jis myl mane. Todėl dar kart' sakau; Dievs yra Meile, Dievs yra Meile! Jis myl mane.

11 pav. Matukaitis 1877a, 24: Frydricho Matukaičio verstos giesmės

„Dievs yra Meile“ melodija skaitmenine notacija;

LLTIB: B-791

riaus bei Moravijos bažnyčios vyskupo Christiano Gregoro (1723–1801), ir pateikė jos vertimą „Iėžau, eik pirma!“⁵³. Į Šapalo rinkinį pateko Gossnerio misijų draugijos patikėtinio Knako dviejų giesmių vertimai – „Trauk mane, trauk mane“⁵⁴ ir „3yg3⁵⁵ Laukai, Medžei žalioja“⁵⁶. Šapalas melodijas skaitmenimis pritaikė Johannesas Daneliaus Falko (1768–1826) giesmei, perdirbtai Heinricho Holzschuherio (1798–1847) „Ak tu linkimafis, ak tu šlownafis“⁵⁷, Franzo Ludwigo Jörgenso (1792–1842) „Kur rande⁵⁸ Dušele Atilfio Namus?“⁵⁹, Luise's Hensel (1798–1876) „Wis turu aš wēl fkaityti“⁶⁰. Į repertuarą Šapalas įtraukė Rytprūsių religinio poeto, iš Tilžės kilusio Gottlobo Ferdinando Maximiliano Gottfriedo von Schenkendorfo (1783–1817) religinį kūrinį „Kad turėcziau, kád turėcziau Angeleliū Sparnelius!“⁶¹ (žr. 10 pav.), „Iėžau, Tu Tiefôs Saule“⁶², kitas, galbūt paties sukurtas giesmes: „Kaipo Saules dėl Kaitrumo“⁶³, „Kriftus Ercikis šlowingas“⁶⁴, „Ak pabušk, pabušk Šžirdele!“⁶⁵, „Eikš! kurfai czion klydinėji“⁶⁶.

Šapalo giesmynėlis turėjo ir daugiau laidų. *Lietuvos bibliografijoje* (1969 ir 1988) nurodyta, kad pirmoji giesmyno laida išėjo 1858 m., o paskutinė – 1900 m.⁶⁷ Deja, šiuo metu žinomas tik vienintelis 1860 m. laidos egzempliorius.

3.5. Melodija skaitmenimis užfiksuota Frydricho Matukaičio verstoje Johno Charleso Ryle'o (1816–1900) knygelėje *Bažniczią ant Ullôs kurtą* (1877) (žr. 11 pav.). Spėjama, kad leidinys buvo išspausdintas Barmeno miesto spaustuvėje⁶⁸. Į šią knygelę pateko

53 Šapalas 1860, [6], Nr. 5.

54 Šapalas 1860, [4], Nr. 2.

55 3yg3 corr. 3yd3.

56 Šapalas 1860, [7], Nr. 7.

57 Šapalas 1860, [12], Nr. 15.

58 rande corr. randa.

59 Šapalas 1860, [3], Nr. 1.

60 Šapalas 1860, [5], Nr. 3.

61 Šapalas 1860, [6], Nr. 6.

62 Šapalas 1860, [5], Nr. 4.

63 Šapalas 1860, [7], Nr. 8.

64 Šapalas 1860, [9], Nr. 9.

65 Šapalas 1860, [12], Nr. 16.

66 Šapalas 1860, [9], Nr. 10.

67 LB I 381, Nr. 1074; LB II(2) 120, Nr. 3247.

68 LB II(2) 19, Nr. 2913.

{E-moll. 3 3 | 6 6 8 6 | 3— 1 3 | 2 2 1 2 3 | 1— :||
 3 = g.
 3 2 | 1 1 1 2 | 4 3 3 3 2 | 1 1 1 2 | 4 3 3
 3 3 | 6 6 8 6 | 3— 1 3 | 2 2 1 2 3 | 1— ||

1. Aukšo Lafdą aš turu, | jawo Rankoj' je nešu,
 iš Dangaus ji yr' dūta, | rodo ji wēl Danguna. | Šzi
 Lafda, žwelgt, yr' Tikėjims, | manę parem' pūlinėjant;
 aš ant jōs pasitifūs, | kad Rūs, Duše juirs mums.

12 pav. Matukaitis [1877]b, 22: Frydricho Matukaičio verstos giesmės „Aukšo Lafdą aš turu“ melodija skaitmenine notacija; VUB: L_R 971

12 posmų giesmė „Diews yra Meile“ kartu su melodija skaitmenine notacija⁶⁹. Kaip reikėtų perskaityti ženklus, sudarytojas komentarų nepaliko.

Kad giesmė versta Matukaičio, liudija palikti inicialai: „Nū F. M. iš P. ir užpakalių pridetoji Giefme, 'Diewo Meile' lietuviška išžwerfta“. Iš šio užrašo galima spręsti, kad giesmė versta. Identifikuotas jos autorius – evangelikų liuteronų kunigas Augustas Dietrichas Rische (1819–1906), originalus pavadinimas – „Gott ist die Liebe“.

Žinios apie vertėją Matukaitį yra gana šykščios. Gyveno Palinkūnuose, Pakalnės apskrityje. Iš vokiečių kalbos vertė religinio didaktinio pobūdžio knygeles į lietuvių kalbą⁷⁰. Turėjo kažkokių ryšių su Vupertalio religinių raštų draugija.

3.6. Dvi melodijos skaitmenine notacija pateiktos Johanno Evangelisto Gossnerio (1773–1858) veikalo vertime *Išganimas Tikincziojo, kurio Szirdije Iezus gywen* ([1877]) (žr. 12 ir 13 pav.). Prūsijos Lietuvos kultūros istorikas ir bibliografas Ansas Bruožis (1876–1928) leidinyje *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygu, kalendorių ir laikraščių apžvalga* (1913) nurodė, kad šią knygėlę lietuviškai išvertė mokytojas Matukaitis iš Palinkūnų, o ją išleido Vupertalio religinių raštų draugija⁷¹. Knygelės gale pridėti dviejų giesmių vertimai „Aukšo Lafdą aš turu“ ir „Kas gal man parodit tą Kėlą ténay?“. Regis, abu tekstai – to paties vertėjo. Prie giesmės „Aukšo Lafdą aš turu“ paliktas įrašas, liudijantis, kad tai Matukaičio darbas: „Lietuviškoje Kalboje surašyta nū F. Mattukat, Palinkunūfe“⁷². Nustatyta, kad giesmės „Einen goldnen Wanderstab“, kuri buvo išversta į lietuvių kalbą pavadinimu „Aukšo Lafdą aš turu“, autorius – Romos katalikų kunigas Johannas Baptistas Bergeris (1806–1888).

⁶⁹ Matukaitis 1877a, 24–25.

⁷⁰ Kaunas 1996, 232.

⁷¹ Bruožis [1913], 58–59.

⁷² Matukaitis [1877]b, 22.

Mel.: Ihr Kinderlein, kommet, o kommet doch all' ic.

{G-dur.
5 = d.

5 | 5 3 5 | 5 3 5 | 4 2 2 | 3 0 :|| 3 | 2 2 2 |
 4 4 4 | 3 3 3 | 6 0 6 | 5 5 5 | 8 5 3 | 4 2 7 | 1 0 ||

1. Kas gal man parodit tą Kėlą tėnay?
 Nū žėmėškū Darbū aš turu pilnay,
 Szes Ulicias apderk' wien' truwins Kerštas,
 Muruse pasilsep' nūdingas Griekas.

13 pav. Matukaitis [1877]b, 22: Frydricho Matukaičio vertimo
 „Kas gal man parodit tą Kėlą tėnay?“ melodija skaitmenine notacija;
 VUB: L_R 971

Antrai giesmei „Kas gal man parodit tą Kėlą tėnay?“ priskirta melodija „Ihr Kinderlein, kommet, o kommet doch all' ic“. Ji teturi 2 posmus, tačiau manytina, kad jų būta daugiau. Vienintelis šiuo metu žinomas egzempliorius, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, yra defektinis, be giesmės pabaigos (VUB: L_R 971)⁷³. Spėjimą remia 1920 m. surinkimininkų giesmyne *Wifokios naujos Giefmes arba Ewangeliški Pšalmai* įdėtas to paties pavadinimo vertimas, kuris turi 20 posmų⁷⁴. Teksto pabaigoje nurodyta ir vertėjo pavardė: „Lintuwiškoje“⁷⁵ Kalboje futaiŷyta nuo F. Mattukat, Palinkunuofe“⁷⁶. Skirtingai nei 1877 m. knygelėje, melodija skaitmenine notacija surinkimininkų giesmyne nepateikta.

3.7. Dvi melodijos skaitmenine notacija pateko į almanachą *Dešimtas Sufikalbejimas apie Pirmparagawima Amžinos Gywatos* (~1878)⁷⁷. Rinkinį, sudarytą iš anksčiau kituose leidiniuose publikuotų giesmių, maldų, didaktinių religinių pasakojimų ir kitokių tekstų, parengė siuvėjas Janis Piklapis nuo Melašių kaimo (netoli Nemirsetos). Piklapis knygelę papildė anksčiau išspausdintu Kelchio vertimu „Koks yr' žmogaus Mirims be Kristaus, koks jo Mirims per Kristu bey fu Kristumi?“⁷⁸ (žr. 14 pav.). Kartu prišliejo ir tą pačią melodiją skaitmenimis, tik be muzikinių rekomendacijų.

Piklapis į rinkinį įdėjo Matukaičio vertimą „Diews yra Meile“⁷⁹ (žr. 15 pav.), paskelbtą aptartoje knygelėje *Bažniczią ant Ulōs kurtą* (1877). Melodija ta pati, tik šiek tiek skiriasi natų trukmei žymėti pasirinkti ženklai.

⁷³ Žr. LB II(1) 412, Nr. 1046.

⁷⁴ *Wifokios naujos Giefmes arba Ewangeliški Pšalmai*, 1920, 846, Nr. 450.

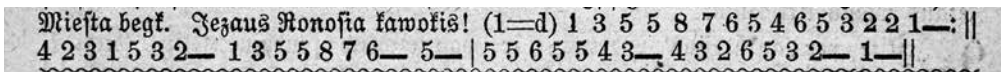
⁷⁵ *Lintuwiškoje* corr. *Lietuwiškoje*.

⁷⁶ *Wifokios naujos Giefmes arba Ewangeliški Pšalmai*, 1920, 849.

⁷⁷ LB II(1) 905, Nr. 2707.

⁷⁸ Piklapis ~1878, 7, Nr. 2.

⁷⁹ Piklapis ~1878, 50, Nr. 36.

14 pav. Piklapis ~1878, 11: Johanno Ferdinando Kelchio verstės giesmės „Griekininkai czion gywene Iezu ne turedami“ melodija skaitmenine notacija; LNMMB: C 691820/b.m.

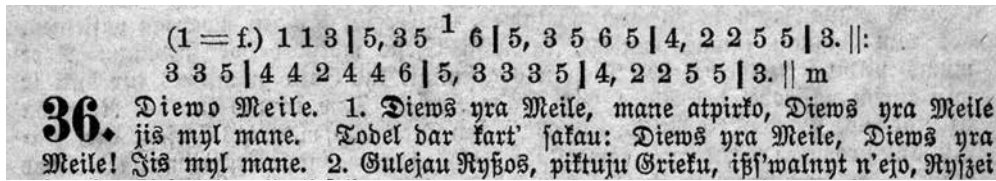
4. IŠVADOS. XIX a. antrojoje pusėje Prūsijos Lietuvoje lietuvių kalba išėjo keletas knygų, kuriose giesmių melodijos žymėtos ne klasikiniu būdu, o skaitmenimis ir kitais sutartiniais grafiniais ženklais. Skaitmeninės notacijos naudojimas sietinas su Johanno Heinricho Pestalozzi'o pedagoginėmis nuostatomis ir švietimo sistemos pokyčiais Prūsijos Lietuvoje. Pokyčių atsiradimą skatino besikeičiantis požiūris į jaunimo iš žemesnio socialinio sluoksnio ugdymą. Liaudies mokyklose ir mokytojų seminarijose buvo daugiau dėmesio skiriama jaunuolių muzikiniam lavinimui.

Daugiausia melodijų skaitmenimis užrašyta Tilžės superintendente Karlo Wilhelmo Otto Glogau mokykloms skirtame giesmyne *64 Giefmes, Szuilėms iš Giefmjū=Knygū išskirtos* (1856 m. ir vėlesnėse laidose). Šiame giesmių rinkinyje (1856, 1871) sudarytojas paliko paaiškinimų, ką reiškia skaitmeninėje notacijoje vartojami ženklai. Glogau garso aukščiui fiksuoti vartojo skaitmenis, o garso ritminei vertei žymėti pasitelkė brūkšnelį, kablelį, kabliataškį: <1,> reiškė sveikąją natą, <1;> – sveikąją natą su tašku, <1> – pusinę natą, <1̣> – ketvirtinę natą. Glogau nurodė ir pauzių trukmę: skaitmeniu <0> žymėjo ketvirtinę pauzę, o skaitmenimis <00> – dvi ketvirtines pauzes.

Dvi melodijos skaitmenine notacija pateko į surinkimininkų giesmyno *Wifókios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pšalmi* (1864 ir 1868) priedą „Dwiejū Balfū Pažėnklinimai“, parengtą nežinomo autoriaus. Anoniminis autorius garso aukštį nurodė skaitmenimis, o garso ritminę vertę – įvairių pozicijų brūkšniais ir tašku. Jis vokiečių kalba paliko skaitmeninės notacijos ženklų apibūdinimus: <1> žymėjo ketvirtinę natą, <1-> – pusinę natą, <1- -> – pusinę natą su tašku, <1̄> – aštuntinę natą, o <1̇> – ketvirtinę natą su tašku. Autorius grafiškai skyrė skirtingų oktavų garsus. Žemesnės oktavos garsas žymėtas nuleistu, o aukštesnės – pakeltu skaitmeniu. Ketvirtinė pauzė nurodyta ženklų <0>.

Melodija skaitmenine notacija randama ir precentoriaus Johanno Ferdinando Kelchio veikale *Koks yr' Žmogaus Mirims be Kristaus, koks jo Mirims per Kristu bey fu Krištumi?* (~1872). Jis taip pat paaiškino ženklų sistemos ypatumus: <1> žymėjo ketvirtinę natą, o <1_> – dvi ketvirtines arba pusinę natą.

Melodijų skaitmenine notacija esama ir kitose protestantų knygose: Mikelio Šapalo *Naujos nobaznos Giesmes* (1860), Johanno Ferdinando Kelchio *Giefmeles apie Ewangėlios Praplatinima tarp Žydu ir Pagonu* (1863 m. ir vėlesnės laidos), Frydricho Matukaičio vertimuose *Išganimas Tikincziujo, kurio Szirdije Iezus gywen* ([1877]) bei *Bažniczią ant Ullôs kurtą* (1877) ir Janio Piklapio *Dešimtas Sufikalbejimas apie Pirmparagawima Amžinos Gywatos* (~1878).

15 pav. Piklapis ~1878, 50: Frydricho Matukaičio vertimo

„Diews yra Meile“ melodija skaitmenine notacija;

LNMMB: C 691820/b.m.

Literatūra ir šaltiniai:

- ANDRIANOPOULOU, MONIKA, 2018: *Aural Education and its Pedagogical Conceptualisation in Higher Music Education. An investigation through varied perspectives* (daktaro disertacija), [London]: Institute of Education, University College London.
- BALČYTYTĖ, VILIJA; ZITA KELMICKAITĖ, 1995: „Giesmės“, *Lietuviniukų žodis*, parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius, Kaunas: Litterae Universitatis, 171–219.
- BEIER, INNA, 2015: *Carl August Zeller (1774–1846): Die Theorie der Elementarschule und ihre Transformation in eine pädagogische Praxis*, Münster, New York: Waxmann Verlag GmbH.
- B[RUOŽIS], A[NSAS], Klaipėdiškis, 1913: *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų, kalendorių ir laikraščių apžvalga*, Tilžė: „Birutės“ leidinys.
- DAMBRAUSKIENĖ, RAMUNĖ, 2009: „Mažosios Lietuvos lietuviškų giesmynų rinkinys Kau-no apskrities viešojoje bibliotekoje“, *Knygotyra* 52, 145–162.
- Der Musik-Brockhaus*, Mannheim: F. A. Brockhaus, Mainz: B. Schott's Söhne, 1982.
- Evangelisches Gefangbuch* [Ausgabe für die Kirchenprovinz Ostpreußen. (...) Herausgeber: Der Provinzialkirchenrat der Kirchenprovinz Ostpreußen namens des Provinzialfynodalverbandes (...) Kommiffionsverlag: Wichern=Buchhandlung G. m. b. H., Königsberg Pr.], [~1938]; asmeninis autorės egzempliorius.
- [GLOGAU, KARL WILHELM OTTO,] 1856: 64 *Giefmes, Szuilėms iš Giefmjū=Knygū išskirtos per Karališką Prowincôs= Szuil Kollėjiją Karaliūcziuje Sutarimė su Karališkoju Konfistoriju bey Karališkomfioms Regierungoms, o lietuwiškay išléifstos per C. W. O. Glogau, Tilžes Wyfkupą. (Antrą Kart' Raštais išspauftos, ir wēl perweizdėtôs.)* Tilžėje. Raštais išspauftos prie I. Reylenderio. (Druck und Verlag von I. Reyländer); LNMMB: mikrofilmas 299.
- [GLOGAU, KARL WILHELM OTTO,] 1871: 64 *Giefmes, prie kuriu dar 16 pridetos yra, taip, kad iš wifo 80 Giefmju, pagal karališka Regulatiwa, fustatytos yra, Szuilėms iš Giefmjū=Knygū išskirtos per Karališką Prowincôs= Szuil Kolėjiją Karaliūcziuje Sutarimė su Karališkūju Konfistoriju bey Karališkomfioms Regierungoms o lietuwiškay išléifstos per C. W. O. Glogau, Tilžės Wyfkupą. (Aštuntą Kart' Raštais išspauftos, ir wēl perweizdėtôs.) (Achte Auflage).* Tilžėje. Raštais išspauftos prie I. Reylenderio. (Druck und Verlag von I. Reyländer); VUB: L_R 12028.
- JUŠKA, ALBERTAS, 2003: *Mažosios Lietuvos mokykla*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto biblioteka.

- KAUNAS, DOMAS, 1996: *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos.
- [KELCHIS, JOHANNAS FERDINANDAS,] 1863: *Giefmeles apie Ewangelios Praplatinima tarp Žydu ir Pagonu. Pirmjaus išwerftôs ir sudabintôs Karaliaucziaus Pafiuntinyftês Draugyftês išdūdamofia Knygėlėfia, o dabar keliū Lietuwininkū i Krúwa furinktôs ir antrą Kurtą drukkawotos*; Im Selbstverlage des Verfassers. Klaipėdoj' 1863. Drukkawotas pas E. Waikinni; VUB: L_R 860.
- [KELCHIS, JOHANNAS FERDINANDAS,] ~1872: *Koks yr' Šmogaus Mirims be Kristaus, koks jo Mirims per Kristu bey fu Kristumi?* [Druck und Verlag von J. H. Lehmann=Kaukehmen]; LNMMB: C 610836/1872.
- [KELCHIS, JOHANNAS FERDINANDAS,] 1879: *Giefmélēs apie Ewangelijos Praplatinima tarp Žydu ir Pagonu. Pirmjaus išwerftos ir sudabintos Karalaucziaus Pafuntinyftês Draugyftês išdūtofia Knygėlėfia nabaštinko Precenterio Kelch, potam keliū Lietuwininkū i Kruwą furinktos o dabar wël naujey išdrukawotos draug fu wifoms naujūjū Pafiuntinyftês Laiškelīū Giefmélēmis. [...]* Memel, 1879. Druck und Verlag von Holz & Szernus; VUB: L_R 1343.
- [KELCHIS, JOHANNAS FERDINANDAS,] 1881: *Koks yr' Šmogaus Mirims be Kristaus, koks jo Mirims per Kristu bey fu Kristumi?* Druck und Verlag von Holz & Szernus; LLTIB: B-1450.
- KŠANIENĖ, DAIVA, 2003: *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI–XX a. 4 dešimtmetis)*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- LB I – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861*, Vilnius: Mintis, 1969.
- LB II(1) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 1(A–P)*, Vilnius: Mintis, 1985.
- LB II(2) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 2(R–Ž)*, Vilnius: Mintis, 1988.
- LBP – *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861. Papildymai*, Vilnius: Mintis, 1990.
- [MATUKAITIS, FRYDRICHAS,] 1877a: *Bažniczią ant Ulôs kurtą. Nū I. C. Ryle. Lietuwifžkay išwerftos nū F. M. if P. Nū F. M. ifž P. ir ufžpakalių pridetoji Giefme, „Diewo Meile“ lietuwižka išwerfta. 1877*; LLTIB: B-791.
- [MATUKAITIS, FRYDRICHAS,] [1877]b: *Išganimas Tikincziujo, kurio Szirdije Iezus gywen* [Klaipėda, Heinricho Holz spaustuvė]; VUB: L_R 971.
- MICHELINI, GUIDO, 2009: *Mažosios Lietuvos giesmyų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- [PIKLAPIS, JANIS,] ~1878: *Dešimtas Sufikalbejimas apie Pirmparagawima Amžinos Gywatos* [Zufammengestellt und herausgegeben von Janis Picklaps in Melafchen. Gedruckt bei H. Holz in Memel]; LNMMB: C 691820/b. m.
- SEMBRITZKI, JOHANNES, 1902: *Memel im neunzehnten Jahrhundert. Festschrift zum 650 jährigen Jubiläum der Stadt Memel. 1. August 1902. Von Johannes Sembritzki*. Memel. Druck und Verlag von F. W. Siebert.
- SCHWEDE, R[UDOLPH], 1891: „Zur Geschichte der Litauifchen Gefangbücher“, *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft* 3(16), 396–406.
- STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ, INGA, 2022: „Mikelis Šapalas (1827–1884) – surinkimininkų himnodijos kūrėjas“, *Res Humanitariae* 30, 8–25.

- [ŠAPALAS, MIKELIS,] 1860: *Naujos nobažnos Giesmes. Dievo Karalystę mylintėms Lietuvinkams ant Pafinaudojimo išdūtos*. Klaipėdoj. Gedruckt bei E. Waikinnis & Co.; KAVB: RS IR 6572.
- Wišokios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmi, kuriōs pirmto taipo po wiens kaip ir po kelēs, i mažas Knygelēs furašytos buwo, alē dabār i wiens Knygas furinktos ir ant Wėlijimo keliū nūbažnū Dušiū i Druką padūtos. Dewinta Karta Raštaiš išspauštos Tilžėje prie Endrikiō Pošto*. 1864; LNMMB: LC 269852/1864.
- Wišokios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmi, kuriōs pirmto taipo po wiens kaip ir po kelēs, i mažas Knygelēs furašytos buwo, alē dabār i wiens Knygas furinktos ir ant Wėlijimo keliū nūbažnū Dušiū i Druką padūtos. Dešimta Karta Raštaiš išspauštos Tilžėje prie Endrikiō Pošto*. 1868; VUB: L_R 1886.
- Wišokios naujos Giefmes arba Ewangėliški Pfalmi, kurios pirm to taipo po wiens kaip ir po kelēs, i mažas Knygelēs furašytos buwo, ale dabar i wiens Knygas furinktos ir ant Welijimo keliū nūbažnū Dušiū i Druką padūtos. Penktą Kartą drukawotos. Szilokarcziamoj, 1920. Gedruckt bei Otto Sekunna & Sohn, Heydekrug; asmeninis autorės egzempliorius.*
- [ZERRENNER, CARL CHRISTOPH GOTTLIEB,] 1827: *Grundfātze der Schul=Erziehung, der Schulkunde, und Unterrichtswissenschaft, für Schul=Auffeher, Lehrer, und Lehrer=Bildungsanstalten, von C. C. G. Zerrenner, Königl. Preuß. Confistorial=und Schulrath, Director des Königl. Seminars in Magdeburg, Schul=Inspector dafelbst, und Ritter des rothen Adler=Ordens*. Magdeburg, bei W. Heinrichshofen.
- ŽILEVIČIUS, JUOZAS, 1958: „Liaudies melodijų įtaka giesmėse“, *Studia Lituanica*. Mažoji Lietuva (1), 268–273.

Inga Strungytė-Liugienė

PROTESTANT BOOKS WITH THE MELODIES OF HYMNS
IN NUMERICAL NOTATION IN PRUSSIAN LITHUANIA
IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Summary

In Prussian Lithuania, several religious works were published in Lithuanian in the second half of the nineteenth century, in which the melodies of hymns were marked not in the traditional way, but in numbers and other conventional graphic symbols. The introduction of numerical notation should be linked to Johann Heinrich Pestalozzi's (1746–1827) pedagogical attitudes and changes in the educational system of the Kingdom of Prussia. These changes were driven by changing attitudes towards the education of young people from the lower social stratum. Elementary schools and teachers' seminaries were paying more attention to the musical education of young people.

The aim of this article is to identify, register, and describe the hymnbooks of Prussian Lithuanian schools and *surinkimai* (home-prayer service) as well as other Protestant books published in Prussian Lithuania in the second half of the nineteenth century, in which the melodies of hymns are given in numbers. The article presents the reconstruction of a number of melodies and their transcription in modern musical notation. The melodies reconstructed are those to which the compilers of the books added musical explanations.

The largest number of melodies of religious hymns is recorded in the school hymnal *64 Giesmes, Szuilėms iš Giesmjū=Knygū išskirtos* (1856 and later editions) by Karl Wilhelm Otto Glogau (1805–1875), the bishop of Tilsit. Nine melodies are included in the collection of hymns *Naujos Nobažnos Giesmes* (1860) by Mikelis Šapalas (1827–1884), a teacher at the Lankupiai school. Two melodies each were included in the *surinkimininkai* hymnbook *Wifókios naujos Giesmes arba Ewangėliški Psalmi* (1864 and 1868), *Išganimas Tikincziujo, kurio Szirdije Iezus gywen* [1877], translated by Frydrichas Matukaitis, and the almanac *Dešimtas Sufikalbejimas apie Pirmparagawima Amžinos Gywatos* (~1878), compiled by Janis Piklapis. One melody each was published in Johann Ferdinand Kelch's (1801–1877) *Giesmeles apie Ewangelios Praplatinima tarp Žydu ir Pagonu* (1863 and later editions), *Koks yr' Šmogaus Mirims be Kriftaus, koks jo Mirims per Kriftu bey fu Kriftumi?* (~1872 and later editions), and in Matukaitis's translation of *Bažniczių ant Ullôs kurtą* (1877).

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: liugiene.inga@gmail.com

Gauta 2023 m. spalio 23 d.